

**RECEPČNÁ ESTETIKA WOLFGANGA ISERA A HANSA-ROBERTA
JAUßA AKO JEDEN ZO SPÔSOBOV HLADANIA VÝZNAMU
LITERÁRNEHO TEXTU**

<https://doi.org/10.24040/nfr.2022.14.1.118-130>

Lucia Szabóová

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
lucia.szaboova3@student.umb.sk

ABSTRACT

Reception Aesthetics of Wolfgang Iser and Hans-Robert Jauß as a Way of Searching for the Meaning of Literary Texts

Reception theory deals with the reception of literary text itself as well as its effect on a potential reader. On one hand, the reception aesthetics examines how readers in different historical situations react to a literary text, and thus deals with real readers whose reactions point to a certain historically conditioned literary experience. On the other hand, Wolfgang Iser's Theory of the Aesthetic Response observes the impact of a literary text on its implied reader and how it provokes a reaction. The aim of this study is to emphasize (in some moments) the variously used and applied theoretical and philosophical starting points in Wolfgang Iser's reception aesthetics and the reception theory of Hans-Robert Jauß.

KEY WORDS/KLUČOVÉ SLOVÁ

reception theory; phenomenology; hermeneutics; textual gaps; places of indeterminacy

recepčná teória; fenomenológia; hermeneutika; prázdne miesta; miesta nedourčenosti

1. Explikácia pojmu *recepčná estetika* a rôzne variácie jej chápania

Hyperlexikón literárnovedných pojmov Slovenskej akadémie vied charakterizuje recepčnú estetiku ako smer v literárnej vede, ktorý sa venuje výskumu vzťahu predpokladov a foriem recepcie/prijímania (lat. *recipere*), ako aj procesom kognitívneho a emocionálneho vnímania (starogr. *aísthesis*) umeleckého diela (Hyperlexikón SAV, heslo „recepčná estetika“). Znamená to, že ťažisko výskumu sa primárne kladie na čitateľa (recipienta), no samotná kategória tohto čitateľa nadobúda v konkrétnych konceptoch rôzne podoby a rôzne motivácie. Špecifikum recepčnej estetiky tkvie v predpoklade, že analýza konkrétneho literárneho diela sa ani tak netýka samotného textu, ako skôr procesov jeho prijímania, vnímania a

porozumenia. V porovnaní s „tradičnou“ analýzou literárnych textov, ktorá sa v prvom rade sústredila na hľadanie a skúmanie významu, formy a štruktúry textu či intencie autora, je to výrazná zmena perspektívy, ba dalo by sa povedať, že vznik *recepčnej estetiky* koncom 60. rokov 20. storočia bol motivovaný práve úsilím a potrebou túto tradičnú perspektívu zmeniť. V nadväznosti s touto zmenou potom nadobúda literárne dielo nový, komunikačný charakter, keďže pozornosť sa upriamuje na výskum dialógu medzi konkrétnym estetickým predmetom a jeho prijímateľom. V čom však potom tkvie dvojaké vnímanie recepčnej estetiky? Jej teória sa nezaobrá len samotnou recepciou literárneho textu, ale aj jeho účinkom na potenciálneho čitateľa, a naopak, vplyvom čitateľa a jeho skúsenostného komplexu na proces tvorby významu literárneho textu. Estetika recepcie Hansa-Roberta Jauša na jednej strane skúma, ako čitatelia v rôznych historických situáciách reagujú na literárny text, a teda sa zaoberá skutočnými čitateľmi, ktorých reakcie poukazujú na určitú historicky podmienenú literárnu skúsenosť (operuje pritom s kategóriou reálneho čitateľa); Na strane druhej teória estetického účinku Wolfganga Isera pozoruje to, aký účinok má literárny text na svojho implikovaného čitateľa a akým spôsobom vyvoláva reakciu (operuje pritom s kategóriou implicitného čitateľa). Cieľom tejto štúdie je komplementácia vnímania recepčnej estetiky Wolfganga Isera s konceptom dejín recepcie Hansa-Roberta Jauša, ako aj zdôraznenie (v niektorých momentoch) rôznorodo použitých a aplikovaných teoreticko-fizofických východísk.

1.1 Recepčná estetika na rozmedzí hermeneutiky a fenomenológie

Hans-Robert Jauß predstavil svoj koncept dejín recepcie v roku 1967 pod vplyvom filozofie Hansa-Georga Gadamera, ktorý sa pohybuje medzi hegelovským a kantovským pólom a je verný myšlienke, že „umění je nevysychajícím zdrojem pravdy, a přesto mnohoznačné a interpretovatelné“ (Zima, 1998, s. 227). Gadamer píše o umeleckom diele, ktoré zostáva vždy otvorené novému názoru. Na jednej strane sa teda prikláňa k všeobecnej platnosti pravdivostného obsahu umeleckého diela, na strane druhej však vyzdvihuje jeho mnohoznačnosť: „Gadamer, věřen hegelovské tradici, sice lpí na pojmu pravdy a na pojmu estetického pravdivostního

obsahu, jenž je z něho odvozen, tvrdí však jako před ním Kant, že umělecká díla (krásno) nelze převést na pojem“ (Zima, 1998, s. 225-226). Na tejto myšlienke sú postavené aj základy Kostnickej školy recepčnej estetiky, ktorá si zakladá na tvrdení, že zmeny a premeny významov literárnych textov, ktoré sú mnohoznačné, je nutné hľadať v ich interpretovateľnosti a konkretizovateľnosti. Gadamer v tejto súvislosti rozlišuje tri navzájom sa dopĺňajúce postupy, a to *porozumenie*, *interpretáciu* a *aplikáciu*. Vychádza pri tom z premisy, že pochopiť literárny text, či dokonca určitú historickú udalosť, nie je možné bez historického stanoviska samotného recipienta: „Nemohu říci, co text (historická událost) znamená objektivně, nezávisle na mně; mohu pouze vyjádřit, co znamená pro mě“ (Zima, 1998, s. 229). Na osi postupov *porozumenie*, *interpretácia* a *aplikácia* sa v tejto časti zameriame najmä na *aplikáciu*, keďže porozumieť textu podľa Gadamera znamená zakaždým ho aplikovať na nás samých (Gadamer, 1975). Túto aplikáciu je však možné uskutočniť iba v prípade, ak historický horizont, pred ktorým sa vynorili otázky a odpovede textu, splyva s historickým horizontom čitateľa či vnímateľa, pričom stav napätia medzi „starým“ a „novým“ by sa mal zachovať: „Jde o to, abychom si v určité historické situaci přisvojili minulé a cizí, aniž bychom je subjektivně redukovali na současné a známé. Recipient má cizí přijímat tak, aby se stalo důvěrným a zároveň rozšířilo jeho horizont“ (Zima, 1998, s. 230). Znamená to, že texty sú vždy v určitom napätí smerom k prítomnosti a do istej miery sú od nej vzdialené. Takto chápaný koncept horizontu sa stal kľúčovým aj pre Hansa-Roberta Jauša, ktorý rozvíja *koncept dejín pôsobenia* na myšlienke, že pri recepcii diela čitateľ kreuje historický horizont textu a odlišuje ho od svojho aktuálneho (Hyperlexikón SAV, heslo „recepčná estetika“). Následne v akte splývania týchto dvoch horizontov dôjde k vlastnému porozumeniu textu. Pojem *horizont očakávania* si teda Hans-Robert Jauß prisvojil od Gadamera a navrhol podľa neho čitateľsky orientovanú literárnu históriu.

Druhým významným predstaviteľom Kostnickej školy recepčnej estetiky je Wolfgang Iser. Jeho *teória estetického pôsobenia* rozvádza druhý prístup recepčnej estetiky, ktorý primárne čerpá z fenomenológie Romana Ingardena (1). Táto vychádza z dvoch požiadaviek: „(A) žijeme ve světe, v němž jsme konfrontováni s danými skutečnostmi – to vedlo Husserla k výzvě: ‚Vraťme se k věcem!‘, (B) k tomu, co je na nás nezávislé, se vztahujeme prostřednictvím vědomých aktů, které

se záměrně obrací k něčemu, co leží vně jich samých“ (Iser, 2009, s. 27). Ingardenova fenomenológia sa zameriava na intencionálne akty, aby mohla nahliadnuť, akým spôsobom sa vzťahujeme k svetu.

Literárne dielo v ponímaní fenomenológie nemôže byť predmetom ideálnym, pretože vzniklo v čase a s každou ďalšou realizáciou podlieha zmenám, nemá teda žiadny ontologický základ. Rovnako však nemôže byť ani predmetom reálnym, keďže slová na stránke samy o sebe nič neznamujú a označujú niečo „iné“, čo neexistuje (Iser, 2009). Aj samotné literárne dielo je teda v tomto systéme chápané ako intencionálny predmet, ktorého jednotlivé zložky fungujú ako inštrukcie. Ich prevedenie potom dovedie dielo k naplneniu: „Literární dílo nemůže být bezesbytku identické s textem ani s jeho realizací, nýbrž se ve skutečnosti musí nacházet mezi nimi. Dílo je bodem konvergence, jelikož neleží ani v autorově duši, ani v čtenářově zkušenosti“ (Iser, 2009, s. 28). Táto hypotéza vyvstáva z polarít literárneho diela, ktoré disponuje umeleckým a estetickým pólom: pri umeleckom póle ide o text vytvorený autorom; pri estetickom póle ide o realizáciu vykonanú čitateľom (Iser, 2009). Základnou myšlienkou fenomenológie literatúry je podľa Ingardena fakt, že tak, ako autor vníma dané (či imaginárne) veci a v diele im dáva tvar, tak uchopuje dielo aj čitateľ. Ten zase musí dať tvar autorovmu sprostredkovaniu vnímaného sveta (Iser, 2008). Podľa Ingardena je onen intencionálny predmet – teda ono literárne dielo – čitateľovi podané ako „útvár vybudovaný z niekoľkých vrstiev. [...] jeví se jako vícevrstevná struktura, jejíž různé roviny napomáhají vystavění intencionálního předmětu, představujícího metafyzické kvality, jež pak mají být zakušeny v aktu konkretizace“ (Iser, 2009, s. 28). Zároveň dodáva, že práve z tohto dôvodu je dôležitý vzťah medzi jednotlivými vrstvami. Ak má totiž konkretizácia vykonávaná čitateľom zreteľne odhaliť jedinečnosť intencionálneho predmetu, potom musí každá z týchto vrstiev hrať svoju rolu. Wolfgang Iser na Ingardenovu fenomenológiu literatúry nadväzuje tvrdením, že miesto odhalenia jedinečnosti intencionálneho predmetu, a teda aj miesto konštituovania literárneho textu, sa nachádza medzi štruktúrou textu a dispozíciami čitateľa. Toto miesto môže byť podľa Isera virtuálne alebo potenciálne, a nazýva ho implicitným čitateľom (Hyperlexikón SAV, heslo: „teória estetického pôsobenia“). Bližšie sa pojmu konkretizácie a kategórii implicitného čitateľa budeme venovať v tretej kapitole.

V závere filozoficko-historických východísk však považujeme za potrebné zhrnúť, že už v samotnom úvode formovania Kostnickej školy recepčnej estetiky sa prejavil vplyv dvoch rozličných filozofických východísk, a to hermeneutika Hansa-Georga Gadamera, ktorú ďalej rozvíjal prostredníctvom konceptu dejín recepcie Hans-Robert Jauß, a fenomenologická estetika Romana Ingardena, ktorá má východisko vo filozofickom učení Edmunda Husserla, a ktorou sa po Ingardenovi inšpiroval vo svojej teórii estetického účinku Wolfgang Iser. Rozdielne pohľady dvoch filozofických východísk ďalej spôsobujú, že zatiaľ čo Hans-Robert Jauß narába s kategóriou reálneho čitateľa a zaujíma sa o reakcie čitateľov, ktoré poukazujú na určitú historicky podmienenú literárnu skúsenosť, Wolfgang Iser narába s kategóriou implicitného čitateľa a pozoruje, aký účinok má na tohto čitateľa literárny text a akým spôsobom text vyvoláva v čitateľovi reakciu.

2. Koncept dejín recepcie podľa Hansa-Roberta Jaußa

Nemecký romanista Hans-Robert Jauß prvýkrát predstavil *koncept dejín recepcie* vo svojej prednáške *Dejiny literatúry ako provokácia literárnej vedy* (1967) (2), v ktorej mapuje problémy vývoja novodobej literárnej vedy. Kritizuje formalizmus, ktorý poňal literatúru ako samostatný predmet skúmania, čím literárne dielo zbavil historických súvislostí a vnímal ho ako súbor umeleckých prostriedkov. Formalistom a marxistom vyčíta, že literárne fakty chápu v uzavretom kruhu estetiky produkcie a zobrazovania, čím opomínajú podstatnú dimenziu recepcie a pôsobenia literatúry, pretože čitateľa nevnímajú ako adresáta, ktorému je dielo primárne určené: „Můj pokus překlenout propast mezi literaturou a dějinami, historickým a estetickým poznáním, může začít na hranici, před níž se obě školy zastavili. Jejich metody pojímají literární faktum v uzavřeném kruhu estetiky produkce a zobrazování. Připravují tak literaturu o jednu dimenzi, která nezbytně patří k jejímu estetickému charakteru i společenské funkci: o dimenzi její recepce a jejího účinku. [...] Obě metody opomíjejí čtenáře v jeho přirozené, pro estetické i historické poznání nezbytné úloze – jako adresáta, pro něhož je literární dílo primárně určeno“ (Jauß in Sedmidubský, 2001, s. 7-8). Inými slovami, vzťah medzi literatúrou a čitateľom disponuje podľa Jaußa tak estetickou, ako aj historickou

implikáciou a dejinný život literárneho diela nie je možný, ba ani mysliteľný bez aktívneho podielu jeho adresáta. Znamená to, že na osi autor – dielo – čitateľ nie je posledný aspekt iba pasívnou zložkou celého tohto trojuholníku a následkom určitých reakcií, ale sám osebe predstavuje dejinotvornú energiu: „Dějinnost literatury a její komunikativní charakter předpokládají dialogický a zároveň procesuální vztah mezi dílem, publikem a novým dílem“ (Jauß in Sedmidubský, 2001, s. 8).

Tento vzťah následne prirovnáva k vzťahu medzi otázkou a odpoveďou, či problémom a riešením. Hans-Robert Jauß sa snažil iniciovať skutočnú paradigmatickú zmenu v literárnej vede a vychádzal pri tom z presvedčenia, že uzavretý kruh estetiky produkcie a zobrazovania, v ktorom sa metodológia literárnej vedy prevažne dovtedy pohybovala, musí byť otvorený estetike recepcie a účinku. V opačnom prípade nebude možné nanovo vyriešiť problém a odpovedať na otázku, ako ponímať dejinný sled literárnych diel ako súvislosť dejín literatúry?

Jaußov koncept dejín recepcie je primárne postavený na myšlienke, že čitateľ pri recepcii diela formuje určitý historický horizont textu, ktorý však musí odlišovať od toho aktuálneho. K vlastnému porozumeniu textu potom prichádza v akte splývania týchto dvoch horizontov, pričom ak dielo prekonáva horizont očakávania historického čitateľa, dochádza k jeho modifikácii, čo indikuje estetickú hodnotu diela: „Dějiny literatury jsou proces estetické recepce a produkce, jenž se realizuje v aktualizovaní literárních textů vnímajícím čtenářem, reflektujícím kritikem a znovu produkujícím spisovatelem“ (Jauß in Sedmidubský, 2001, s. 11). Pri týchto úvahách, ako aj pri ďalšom rozvíjaní pojmu horizont očakávania, vychádza Jauß z motívu mnohoznačnosti literárneho textu, ktorú sme spomenuli v prvej kapitole. Literatúra podľa neho nezachytáva skutočnosť mimeticky (ani ako ideu či svetový názor), práve naopak, na základe svojej mnohoznačnosti neustále kladie čitateľovi nové otázky, ktoré môžu zmeniť jeho horizont očakávania. Nadväzuje pritom na Gadamera a zdôrazňuje interpretovateľnosť literárnych textov a nemožnosť ich redukcie na pojmové výroky (Zima, 1998). Práve táto mnohoznačnosť, pluralita možných výkladov, má podľa Jaußa vytvárať estetický charakter textu. Potenciál literárneho diela sa potom ďalej rozvíja v procese jeho konkretizácií, v aktoch produktívnej recepcie.

Keďže Jaušove dejiny recepcie sú inšpirované najmä Gadamerovými dejinami pôsobenia, bolo by potrebné vysvetliť a spresniť dva konkurenčné pojmy, ktoré stoja proti sebe: *pôsobenie* a *receptiu*. Už sme spomenuli, že pojem recepcie chápe Jauš ako moment konkretizácie, ktorý je podmienený čitateľom. Na druhej strane zase navrhuje používať pojem pôsobenia na to, za čo je text zodpovedný. Znamená to, že čitateľ má o texte istú predstavu ešte predtým, ako začne s jeho interpretáciou (Hyperlexikón SAV, heslo: „recepčná estetika“). Gadamer túto predstavu nazýva predbežné porozumenie, pričom porozumením chápe splynutie horizontu prítomnosti a horizontu minulosti: „Splynutí horizontů je pro Gadamerovu teorii porozumění naprosto zásadní. Poukazuje na to, že setkání s minulostí nikdy neznamená asimilaci toho, co se zdá být cizí, nýbrž vždy kritické uchopení jinakosti. [...] Jakékoli umělecké dílo, které přetrvalo do přítomnosti, působí vzhledem k horizontu, který omezuje přítomnou situaci, poněkud cize“ (Iser, 2009, s. 53).

Splynutie horizontov sa teda vyznačuje dualitou: zaplieta do seba minulosť a prítomnosť, no zároveň podporuje odlišnosť a zaisťuje tým nepretržitý dialóg založený na logike otázky a odpovede (Iser, 2009). Jauš na tieto úvahy nadväzuje, keď v *Dejinách literatúry...* píše, že literárna udalosť môže pôsobiť len tam, kde ju potomkovia ešte (alebo opäť) recipujú – kde sa nájdú čitateľa, ktorí si dielo minulosti nanovo osvoja, alebo autori, ktorí ho majú v záujme napodobniť, prekonať alebo vyvrátiť: „Souvislost událostí literárního dění je primárně zprostředkována v horizontu očekávání literární zkušenosti současných a pozdějších čtenářů, kritiků a autorů“ (Jauš in Sedmidubský, 2001, s. 11). Literárne diela sú teda chápané ako artefakty, ktorým je možné v priebehu dejín pripisovať vždy určitú aktuálnu hodnotu. Literárne poznanie sa potom podľa Jauša – a v zmysle Hansa-Georga Gadamera – realizuje vo vzájomnom približovaní historického horizontu diela (teda horizontu očakávania objektivizovaného v diele) a subjektívneho, aktuálneho horizontu poznania čitateľa (horizontu očakávania) (Hyperlexikón SAV, heslo: „recepčná estetika“). Podľa Jaušovho postoju sa teda horizont očakávania orientuje nielen na literárne dielo, ale aj na horizont všeobecných životných skúseností a praxe, pričom estetické poznanie vychádza zo stretu týchto dvoch horizontov.

3. Wolfgang Iser a jeho teória estetického pôsobenia

Teória estetického pôsobenia Wolfganga Isera je súčasťou recepčnej teórie Kostnickej školy v tom širšom zmysle, a môžeme povedať, že v súvislosti s ňou je Jaušov koncept dejín recepcie komplementom Iserovej estetiky pôsobenia. Na rozdiel od hermeneutickej motivácie ide o model postavený na fenomenológii Romana Ingardena a na teórii rečových aktov. Určujúcim a charakteristickým aspektom celej teórie je myšlienka, že v každom akte čítania prebieha k interakcii medzi štruktúrou diela a jeho prijímateľom, čo recipientovi ponúka možnosť podieľať sa na jeho význame a konštituovať ho. Iser pracuje s kategóriou implicitného čitateľa a zameriava sa na to, aký účinok môže mať literárny text na svojich implikovaných čitateľov a akým spôsobom vyvoláva reakciu (Iser, 2009). Zároveň sa opiera o tézu, že literárne dielo prináša do sveta niečo nové, čo môžeme označiť ako virtuálnu realitu. Nejde predsa o akýsi dokumentárny záznam čohosi, čo existovalo alebo existuje, práve naopak, každé literárne dielo je niečím novým, čo doposiaľ nejestvovalo: „Vše, čo umělecká díla obsahují – formu, látku, duch, téma –, se do nich uteklo z reality a přišlo v nich o realitu vlastní“ (Adorno in Iser, 2009, s. 85). Takéto chápanie literárneho diela však so sebou prináša zásadnú otázku, na ktorú hľadá odpoveď práve teória estetického účinku: Ako môžeme tieto virtuálne reality chápať a spracovávať?

Iser sa systematicky venoval pôsobeniu literárneho diela na čitateľa a spôsobu, akým literárny text vyvoláva v čitateľovi určitú reakciu. Svoju štúdiu z roku 1975 pod názvom *Apelatívna štruktúra textov* otvára pomerne vyostreným citátom americkej prozaičky, filozofky a kritičky Susan Sontagovej: „Miesto hermeneutiky potrebujeme erotiku umění“ (Iser in Sedmidubský, 2001, s. 39), a následne si kladie niekoľko otázok, ktoré sú spúšťačom úvah a pochybností. Tie súvisia s onou formou výkladu textov, ktorá sa oddávna snaží o sprostredkovanie významov obsiahnutých v literárnych textoch: „Kdyby byl literární text skutečně redukovatelný na jeden určitý význam, pak by byl výrazem něčeho jiného – právě toho významu, jehož status je určen skutečností, že existuje i nezávisle na textu. Radikálně řečeno to znamená, že literární text by byl ilustrací svého předem daného významu. [...] Rozhodně teď nepopírám, že literární texty mají jistý historický substrát. Ale

způsob, jakým jej konstituují a činí sdělitelným, už zjevně není determinován výlučně historicky“ (Iser in Sedmidubský, 2001, s. 41). Tieto úvahy uvádza Iser ako odôvodnenie, prečo máme ako čitatelia pri čítaní určitých diel z minulých epoch často pocit, že sa v tomto historickom prostredí pohybujeme, akoby sme tam patrili alebo akoby sa minulé stalo opäť prítomným: „Podmínky takového dojmu nepochybně tkvějí v textu, ale na vzniku toho dojmu se podílíme my jako čtenáři“ (Iser in Sedmidubský, 2001, s. 41). Inými slovami, my ako čitatelia text aktualizujeme, no tento text musí zároveň poskytovať priestor pre aktualizáčné možnosti, keďže v rôznych obdobiach je chápaný rôznymi čitateľmi trochu inak. A to aj napriek faktu, že „v aktualizaci textu převládá společný dojem, že svět, který text otevírá, byť je jakkoli historický, se vždy může stát přítomností“ (Iser in Sedmidubský, 2001, s. 41). Táto aktualizácia textu je podľa Isera vykonávaná práve prostredníctvom kategórie implicitného čitateľa, ktorá implikuje, že konanie čitateľa je v texte preštrukturované a jeho pozíciu reálny čitateľ aktualizuje. Aktualizáciou textu má dochádzať k estetickému pôsobeniu, ktoré vzniká z diferencie vypovedaného a zamlčaného.

Iserove východiská teórie estetického pôsobenia sú okrem Ingardena tiež inšpirované teóriou rečových aktov J. L. Austina, z ktorých Iser vyberá primárne kategóriu performatívnych výpovedí. Podľa neho je literatúra ilokučný rečový akt, ktorý plní komunikatívnu funkciu, pričom komunikácia je možná iba za predpokladu istých momentov neurčitosti (Iser, 1980). V nadväznosti s tým preberá následne od Romana Ingardena aj kategóriu prázdnych miest, ktorú adaptuje na svoj model parciálne otvoreného textu. Ten je potrebné aktualizovať a rekonštruovať ono nevypovedané. Práve tieto prázdne miesta sú do textu vpísané ako implicitný čitateľ; majú apelatívnu funkciu a vyzývajú k recepčným aktivitám: „Poněvadž se struktura textu skládá z určených segmentů a neurčených spojení mezi nimi, je základní vzorec textu utvářen interakcí mezi vyjádřeným a nevyjádřeným. To vyjádřené se samo vyvíjí do té míry, do níž čtenář aktualizuje ono nevyjádřené, a tak proces čtení transformuje text v korelát čtenářovy mysli“ (Iser, 2009, s. 81). To, čo je vypovedané, získava dôležitosť iba vo vzťahu k tomu, čo zostalo nevypovedané, a teda význam literárneho textu nie je tvorený iba výrokmi a výpovedami, tým, čo je v diele prítomné, ale aj a najmä implikáciami, ktoré si zo

strany čitateľa vyžadujú konkretizáciu, a ktoré spúšťajú literárnu komunikáciu: „Jelikož žiadny príbeh nelze vyprávět v jeho úplnosti, je text sám rozčleněn prázdnými místy a mezerami, jenž musí být při aktu čtení zaplněny. Kdykoli čtenář nějakou mezeru překlene, začíná komunikace. Mezery či strukturovaná prázdná místa [...] fungují jako jakási osa, kolem níž se celý vztah mezi textem a čtenářem otáčí; stimulují totiž čtenáře, aby se v intencích stanovených textem pustil do procesu vytváření idejí a představ“ (Iser, 2009, s. 81-82). Dôležitým aspektom pri celom procese recepcie a konkretizácie je zároveň vlastná, individuálna životná skúsenosť (skúsenostný komplex) toho-ktorého čitateľa. Keď totiž čitateľ prejde všetkými navrhovanými perspektívami textu, zostáva mu len jeho vlastná skúsenosť, ktorej sa môže držať pri zisteniach o tom, čo sa mu text snaží odovzdať: „Je-li svět textu promítnut do vlastní zkušenosti, může vzniknout velmi diferencována škála reakcí, z níž lze vyčíst napětí vzniklé z konfrontace vlastní zkušenosti se zkušeností potenciální. Myslitelné jsou dvě extrémní možnosti reakce: buď se svět textu jeví jako fantastický, protože protirečí všem našim zvyklostem, nebo jako banální, protože se s nimi tak dokonale ztotožňuje“ (Iser in Sedmidubský, 2001, s. 43-44). Takýmto spôsobom je zreteľné nielen to, v akej veľkej miere sa naše vlastné skúsenosti podieľajú na uskutočňovaní textu a jeho významu, ale aj to, že sa v takomto procese s našimi skúsenosťami neustále niečo deje.

Wolfgang Iser však v 60. a 70. rokoch 20. storočia nebol jediným autorom, ktorý sa zaoberal konceptom čitateľa. Koniec-koncov, rôznym konceptom čitateľov venuje pozornosť aj on sám v diele *Der Akt des Lesens* (Akt čítania, 1976), konkrétne v kapitole *Koncepty čtenáře a koncept implicitního čtenáře* (3). Z ďalšej diskusie o konceptoch čitateľov môžeme spomenúť napríklad koncept tzv. „archičitateľa“, ktorý rozvinul Michael Riffaterre, predstaviteľ konceptu Reader-Response Criticism. Ďalej koncept informovaného čitateľa, ktorý rozvinul americký literárny teoretik a taktiež predstaviteľ Reader-Response Criticism Stanley Fish, či koncept intendovaného (zamýšľaného) čitateľa, ktorý predstavil Erwin Wolff. Špecifikum Iserovho implicitného čitateľa v kontraste s ostatnými typmi čitateľov spočíva v tom, že „implicitný čitateľ sa nezakladá na žiadnej reálnej existencii, pretože stelesňuje súhrn vopred vytvorených orientácií, ktoré fiktívny text ponúka svojim možným čitateľom ako podmienky recepcie. [...] Implicitný čitateľ neexistuje v

reálnom svete, ale spočíva v samotnej štruktúre textu“ (Iser, 2004, s. 139). Napriek existencii rôznych typov (konceptov) čitateľov je teda Iserov implicitný čitateľ špecifickým a svojským typom čitateľa, podľa slov Petra Bíleka: „Wolfgang Iser vstoupil asi už provždy do literárnoteoretického povědomí jako ten, kdo vynalezl kategorii implicitního čtenáře“ (Bílek, 2004, s. 134).

4. K súhrnnému zhrnutiu myšlienok Kostnickej školy recepčnej estetiky

Za vznikom Kostnickej školy pôvodne stála skupina nemeckých literárnych vedcov (Hans-Robert Jauß, Wolfgang Iser, Jurij Striedter, Wolfgang Preisendanz, Manfred Fuhrmann, Wolf-Dieter Stempel, Karlheinz Stierle, ...), ktorých cieľom bolo znovu oživiť záujem o literárne dejiny. Hlavným dôvodom jej vzniku bola dilema, v ktorej sa nachádzalo štúdium literatúry koncom 50. a začiatkom 60. rokov 20. storočia. Ide o konflikt interpretácie, ktorý sa zrodil spolu s nástupom moderného umenia. Dovedy sa považovalo za samozrejmé, že literárna veda má analyzovať text vzhľadom na jeho význam, intencie autora alebo štruktúry a formy. Text teda disponoval určitým významom, ktorý doň vložil autor, a ktorý bolo nutné dešifrovať prostredníctvom interpretácie. Tradičná literárna veda sa primárne zaoberala textovou produkciou, no s nástupom novodobého umenia prichádza zároveň kritika takto chápanej literárnej vedy, a snaha o zmenu paradigmy z textovej produkcie na textovú recepciu. Recepčná estetika charakterizuje literárny text ako mnohoznačný, čo znamená, že význam podľa jej chápania nie je skrytý v samotnom texte, a literárny text zároveň nie je možné redukovat' iba na jeden určitý význam. Autorská intencia bola nahradená účinkom, ktorý má literárny text na svojho potenciálneho čitateľa a s touto zmenou paradigmy sa začal skúmať triadický vzťah medzi autorom, textom a čitateľom: „Stručně řečeno, od toho, co text znamená, se pozornost přesunula k tomu, co text dělá; jako mávnutím kouzelného proutku tak zmizel odvěký strašák literární kritiky: totiž snaha identifikovat autorův skutečný záměr“ (Iser, 2009, s. 76). Napriek tomuto spoločnému cieľu sa Kostnická škola recepčnej estetiky rozštiepuje na dve vetvy, ktoré však na seba v určitých častiach nadväzujú a vzájomne sa dopĺňajú. Recepčná estetika na jednej strane skúma, ako čitatelia v rôznych historických situáciách reagujú na literárny text, a teda sa

zaoberá skutočnými čitateľmi, ktorých reakcie poukazujú na určitú historicky podmienenú literárnu skúsenosť. Tieto myšlienky rozvíja Hans-Robert Jauß, ktorý operuje s kategóriou reálneho (historického) čitateľa. Na druhej strane stojí teória estetického účinku Wolfganga Isera, ktorý pozoruje to, aký účinok má literárny text na svojho implicitného čitateľa a akým spôsobom vyvoláva reakciu. Hlavný zámer oboch vetiev zostáva zjavný: „Recepční teorie pomáhá osvětlit, proč a jak může tentýž literární text v různou dobu znamenat pro různé lidi různé věci, neboť bere v úvahu dvoustrannost literárního díla a jeho dvou pólů: uměleckého a estetického“ (Iser, 2009, s. 85).

POZNÁMKY

(1) Fenomenológiu ako filozofickú metódu pôvodne skoncipoval Edmund Husserl a jej hlavným cieľom je preniknúť k pravej podstate fenoménov, prostredníctvom ktorých sa utvárajú akty nášho vedomia dávajúce zmysel, pretože tie ako jediné obsahujú nepochybnú určitosť (Hyperlexikón SAV, heslo: „fenomenológia literatúry“).

(2) V českom preklade: *Dějiny literatury jako výzva literární vědě*. In Sedmidubský, M. et al. 2001. *Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*.

(3) Kapitola bola preložená do českého jazyka a vyšla ako samostatná štúdia: Iser, W. 2004. *Koncepty čtenáře a koncept implicitního čtenáře*. In Aluze, 2004, č. 2.

LITERATÚRA

BÍLEK, P. A. 2004. Wolfgang Iser a jeho koncept implicitního čtenáře v Aktu čtení. In *Aluze*, 2004, č. 2 – 3, s. 134.

GADAMER, H-G. 1975. *Wahrheit und Methode*, s. 375.

HYPERLEXIKÓN SAV, pojem „fenomenológia literatúry“, dostupné online: <http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit///fenomenologia-literatury>.

HYPERLEXIKÓN SAV, pojem „recepčná estetika“, dostupné online: <http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit///recepna-estetika-1>.

HYPERLEXIKÓN SAV, pojem „teória estetického pôsobenia“, dostupné online: <http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/paradigmy/4/teoria-estetického-posobenia>.

ISER, W. Apelová struktura textů: In Sedmidubský, M. et al. 2001. *Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*. Brno: Host, 2001. s. 39 – 61. ISBN 80-86055-92-2.

ISER, W. 2009. *Jak se dělá teorie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2009. 245 s. ISBN 978-80-246-1672-8.

- ISER, W. 2004. Koncepty čtenáře a koncept implicitního čtenáře. In *Aluze*, 2004, č. 2-3.
- ISER, W. 1980. *The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response*. Baltimore: John Hopkins University Press, 1980.
- JAUSS, H-R. *Dějiny literatury jako výzva literární vědě*: In Sedmidubský, M. et al. 2001. *Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*. Brno: Host, 2001. s. 7-38. ISBN 80-86055-92-2.
- KANT, I. 1979. *Kritika čistého rozumu*. Bratislava: Pravda, 1979. 577 s.
- LEŠKO, V. – JEŠIČ, M. – ANDREANSKÝ, E. 2013. *Kant, fenomenológia a analytická filozofia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013. 207 s. ISBN 978-80-8152-076-41.
- SEDMIDUBSKÝ, M. (ed.), *Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*. Brno: Host, 2001. 338 s. ISBN 80-86055-92-2.
- ZIMA, P. V. 1995. *Literární estetika*. Olomouc: Votobia, 1995. 448 s. ISBN 80-7198-329-2.

Accessible summary

What this research was about and why it is important

The study focuses on the Constance School of Reception Theory, its main aims, similarities and differences. It mainly takes a look at the variously used and applied theoretical and philosophical starting points in Wolfgang Iser's reception aesthetics as well as the reception theory of Hans-Robert Jauß.

What the researcher did

The researcher focused on:

- explaining the term “Reception Theory”;
- breaking down the main philosophical backgrounds of the theory;
- explaining the difference between Iser's and Jauß' point of view;
- giving the overall summary of Constance School's main ideas

What the researcher found

- The paper focuses mainly on summarizing two approaches to Reception Theory (two ways of engaging with literary texts) rather than new findings. Summary of the two approaches could be a theoretical base for verifying the functionality of these theories on the selection of specific literary texts.

Things to consider

- The summary of the two approaches to Reception Theory could be used as a theoretical base for finding out to what extent are these theories functionally demonstrable in specific prose texts and what kind of other possibilities for interpretation do they offer.

How to cite this summary: Szabóová, L. (2022). Reception Aesthetics of Wolfgang Iser and Hans-Robert Jauß. OASIS Summary of Szabóová (2022) in Nová filologická revue. <https://oasis-database.org>